

Posudek na habilitační práci Dany Stehlíkové, *Od andělky po zimostráz. Latinský herbář Křišťana z Prachatic a počátky staročeských herbářů*, Brno: CDK 2017.

Vznik pražského vysokého učení v polovině 14. století se od doby národního obrození stal důležitou součástí konceptu české národní identity. Vzhledem k tomu, že se od začátku jednalo o čtyřfakultní instituci dostaly se do tohoto obrazu zlaté doby české vzdělanosti také oblasti dnes označované jako přírodní vědy včetně matematiky, astronomie, botaniky a medicíny. To je samozřejmě na jednu stranu dobře, neboť veřejnost díky tomu věnuje tématům z dějin vědy pozornost a identifikuje se s nimi, ale na druhou stranu to vytváří tlak na konstruování jakéhosi národního „vědeckého“ mýtu.

Historiografie posledních desetiletí začíná některé stereotypy tohoto druhu postupně přehodnocovat, jen namátkou bych mohl uvést příklad Jana Jessenia, změnu pohledu na předání Karlovy Univerzity do rukou jezuitů po bitvě na Bílé hoře nebo nový pohled na dopad rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity v 80. letech 19. století na směřování české vědy. Podobnou snahu o boření zažitých stereotypů má také předkládaná práce petentky Dany Stehlíkové.

Pro pochopení jejího významu v kontextu oboru dějin lékařství je nutno mít na paměti, že biografický slovník pražské lékařské fakulty obsahuje pro období od založení univerzity do začátku husitských válek asi sedmdesát jmen doktorů a mistrů, kteří však většinou zůstávají pro nedostatek pramenů zcela na okraji zájmu bádání. O to více pozornosti se věnuje v historických příručkách těm několika osobnostem, které po sobě zanechaly poněkud hlubší stopu. Patří sem například Albík z Uničova, Havel ze Strahova, Jan Ondřejův řečený Šindel a samozřejmě také Křišťan z Prachatic. Dále je potřeba vzít v úvahu, že dějiny lékařství jsou sice obor s dlouhou institucionální tradicí, ale vždy ležely na okraji zájmu mainstreamové historiografie. Navíc jsou specifické tím, že zejména před polovinou 20. století se jimi často zabývali sami lékaři, kteří se občas pouštěli do spisování historie s velkým ale převážně amatérským nadšením. Výsledkem pak byl vznik řady hluboce zakořeněných omylů, které se moderním historikům daří jen velmi pomalu odstraňovat.

Osobnost Křišťana z Prachatic je známa v českých dějinách vědy především ze dvou důvodů, jednak pro jeho matematické a astronomické spisy a dále také jako autor slavných a široce rozšířených Lékařských knížek zachovaných v řadě rukopisů a opakovaně vydávaných tiskem. Lékařské knížky se vždy považovaly za autentický příklad vernakulární produkce pozdního středověku, o jehož oblibě svědčí již zmiňovaná tištěná vydání. Role Křišťana z Prachatic coby autora tohoto textu byla tradičně přijímána celou obcí historiků medicíny, což mu zajišťovalo mimořádné postavení mezi českými vědeckými osobnostmi 15. století. Toto hodnocení se etablovalo již v první polovině 20. století a Křišťan jím v podstatě vstoupil do panteonu české středověké vědy.

Dějiny lékařství se zabývá jen několik málo odborníků, takže se často stává, že některé téma zůstává i desítky let bez dalšího badatelského zájmu. Toto platí dvojnásob o oblasti vyžadující si tak specializované znalosti, jako je středověká latinská literatura. Díky tomu se tradiční názor na Křišťana s různými obměnami opakoval ve všech příručkách k dějinám české medicíny a dostal se dokonce i do poslední velké monografie vydané v roce 2004 nakladatelstvím Triton.

Předložená habilitační práce Dany Stehlíkové však přesvědčivě dokázala, že toto tradiční hodnocení role Křišťana z Prachatic je převážně nesprávné. Nikdy totiž nenapsal české Lékařské knížky a význam jeho osobnosti spočívá výhradně v jeho latinské publikační aktivitě. Autorka habilitačního spisu dále opravila řadu dalších omylů spojených s tímto tématem. Objasnila například rozdíl mezi rukopisnými a tištěnými verzemi Lékařských knížek a také vysvětlila, jakou roli v celé věci hraje tzv. Jádro.

Knih *Od andělky po zimostráz* se díky tomu skládá ze dvou hlavních částí, v jedné musela autorka vysvětlit čtenářům co všechno Křišťan z Prachatic nenapsal a proč se jeho autorství v českých dějinách lékařství tak vžilo. V druhé části se pak teprve mohla soustředit na otázku Křišťanovy latinské lékařské produkce. Její práce se nezabývá celým dílem pražského profesora, chybí zde totiž podrobnější komentář k jeho astronomickým a matematickým spisům a také zůstal stranou podrobnější popis pojednání *O pouštění krve*, které vyšlo již v 90. letech v moderní komentované

edici. Nejedná se o omyl, autorka se tím vyhnula duplikování práce historiček, které již v moderní době zmíněné otázky uspokojivě řešily. Podle mého soudu tedy toto omezení není vůbec na škodu. Skutečnost, že Dana Stehlíková opravovala všeobecně rozšířené omyly mnohokrát opakované v historiografii 20. a dokonce i 21. století autorku také donutila k tomu, že se musela věnovat nejen vlastnímu tématu, ale musela zabrousit tak říkajíc do „druhého života“ Křišťana z Prachatic, jak se odvíjel na pozadí dějin vědy 20. století. Ukázala tím například, jak zrádné občas bývá, když se spolehneme na shrnující analýzy uznávaných autorit oboru a nebála se v této souvislosti poukázat na omyly v práci českých historiků nejen z dějin lékařství, ale také obecně z dějin středověké literatury. Lze říci, že tím nepřímou poukázala na skutečnost, že dějiny lékařství jsou velmi malý obor, jemuž se v Čechách věnují pouze jednotlivci, což způsobuje, že nejsme schopni moderním kritickým způsobem pokrýt ani všechna základní témata našeho oboru. Při sestavování syntetických prací nám pak nezbyvá než se spolehnout na výzkum starý často i několik desetiletí, který nebývá vždy spolehlivý.

Aby bylo možno tak zásadní kritiku obhájit, musel se Stehlíkové výzkum opřít o pečlivý návrat k pramenům a čtenáři tak předkládá podrobnou inventarizaci toho, co můžeme spolehlivě říci o osobě Křišťana z Prachatic. Vedle první části, kde autorka vyvrací tradiční omyly dějin lékařství, však je velmi přínosná také druhá část, založená na důkladném rozboru Křišťanova latinského herbáře. Nejsem si jist, zda dokáže čtenář, který není historikem medicíny, docenit jak přínosný tento rozbor je. Stehlíková se totiž při svém pokusu analyzovat Křišťanovu publikační činnost musela věnovat také otázkám týkajícím se obsahu výuky na pražské lékařské fakultě v jeho době. Poznala totiž, že některé předmětné texty vznikly již na konci 14. století jako odraz pražských univerzitních přednášek, čímž poskytla neocenitelný vhled do oblasti dosud velmi málo probádané.

Středověká literární tvorba je notoricky známá svým idiosynkratickým přístupem k pramenům, texty byly výsledkem opisování, přepisování, kompilování a mylně či záměrně se připisovaly někomu jinému než jejich skutečným autorům. Stehlíková tedy musela ve svém rozboru Křišťanova latinského díla řešit také tuto rovinu a zde je zvláště patrné, jak pečlivě zpracovala genezi každého zdroje, který Křišťan použil. Věnovala velkou pozornost nejen odborným názorům prezentovaným v sekundární literatuře, ale také primárním pramenům, které studovala v celé řadě knihoven a archivů napříč celou střední Evropou.

Osobně považuji také za velmi přínosnou část, v níž Stehlíková podala přehledné dějiny literatury z oboru tzv. „materia medica“ (dnes bychom řekli lékopisů) v pozdně antické a středověké literatuře. V Čechách nic takového dosud nebylo k dispozici, přičemž na autorčině přístupu je zvláště cenné, že se vyhnula faktografickému popisu a místo toho zdůrazňovala genezi celého žánru. Ostatně, připravila si tím půdu pro důkladnou analýzu rozboru citačního substrátu Křišťanova latinského herbáře v druhé části knihy.

Vraťme se však k obecnému hodnocení předložené práce. Stehlíková si zvolila téma postihující jeden z důležitých okamžiků v českých dějinách středověké medicíny, o jehož aktuálnosti není pochyb. Pečlivě zpracovala primární i sekundární prameny, které se jí podařilo objevit. Její práce je tedy velmi přínosná nejen pro českého, ale po překladu i cizího čtenáře. Zde lze zmínit skutečnost, že některé rukopisy Křišťanových děl, které Stehlíková zpracovala a nově zařadila do kontextu, najdeme v knihovnách v Rakousku, Německu, Polsku i jinde. Také její rozbor vztahů mezi latinskou a německou lékařskou literaturou přesahuje svým významem český prostor. Metody, které ke své práci Stehlíková zvolila, jsou přiměřené a zcela odpovídají zvolenému tématu. Předložená habilitační studie byla zpracována na vysoké úrovni, po této stránce jí nelze nic vytknout. Také formální a jazykové požadavky textu byly naplněny. Studie je doplněna velmi hezkou obrazovou přílohou.

Na knize se jen těžko hledají nějaké nedostatky. Kdybych měl přece jen na něco poukázat zmínil bych dvě věci. Předně je text místy psán poměrně náročným akademickým stylem, který sice odpovídá zvolenému tématu, ale někdy zbytečně ztěžuje porozumění (viz např. latinské vložky v posledním souvětí na s. 104). S tím souvisí i moje druhá výhrada. V části výkladu se autorka z důvodů stylistických uchýlila k užívání zkratk, jimiž zjednodušuje stále se opakující latinské názvy jako například CI pro Circa instans, Galg pro Galganum atp. Na konci knihy je seznam

zkratk, ale obsahuje pouze zkratky názvů pramenů a institucí, zmíněné zkrácené názvy středověkých spisů z textu tam chybí.

Závěr: Předložená habilitační práce zcela jednoznačně splňuje požadavky kladené na úroveň habilitační práce v oboru historie a vřele doporučuji habilitační komisi její schválení.

K předložené práci mám následující otázky:

1) Některé texty, jimiž se autorka zabývala, zcela zjevně sloužily jako „učebnice“ nebo záznamy přednášek v prostředí pražské lékařské fakulty. Výzkum zatím toto téma komentoval jen velmi povrchně, víme například, že se v Praze užívala Anatomia Mundini. Mohla by autorka stručně charakterizovat co víme o tomto typu literatury v Praze? Na jaké učebnicové texty v průběhu výzkumu narazila a je možno si v současné době utvořit nějaký ucelený obrázek o této rovině výuky?

2) Petentka zcela správně upozornila na skutečnost (s. 199-200), že mnoho textů považovaných zejména starší historií medicíny za projevy autentické lidové medicíny ve skutečnosti má svůj původ ve středověké akademické a jazykově latinské produkci. To mne vede k otázce, zda vůbec v tomto období máme nějaké lékařské texty, o nichž můžeme spolehlivě říci, že reprezentují lidovou tradici?

Doc. Mgr. ~~Karel Černý~~, Ph.D.
Ústav dějin lékařství a cizích jazyků
1. LF UK

23. 4. 2019